

Hva skrev egentlig Horats?

//

//]]]]> //]]>

FORSKNING: Den romerske dikteren Horats' tekster finnes i en rekke versjoner, og han er blitt lest som pedagog, vismann, polemiker, retoriker – og som en urromantiker. Kan tekstkritikken bringe oss nærmere den «egentlige» Horats?

Av Tor Ivar Østmoe, som nylig disputerte i latin ved Universitetet i Oslo.

I litteraturhistorien er det tre romerske forfattere som pleier å regnes som de aller største. Det er Cicero, som skrev prosa i mange sjangre, og Vergil og Horats, som begge skrev skjønnlitteratur på vers og altså er, med en litt arkaisk betegnelse, diktere. Alle tre levde på samme tid, i det siste århundret f.Kr.

Emne for min avhandling er Horats, nærmere bestemt deler av hans resepsjon: Jeg har undersøkt mottakelsen av Horats' tekst i tre forskjellige historiske kontekster, alle fra moderne tid: Frankrike på 1600-tallet, England på 1700-tallet, og Nederland på 1800-tallet.

Avskrift og usikkerhet

//

//]]]]> //]]>

Når vi i dag kan vi lese et stort antall tekster fra det gamle Hellas og Romerriket bør vår takk ikke minst gå til de flittige munkene i middelalderen som kopierte dem for hånd. Horats levde fra 65 til 8 f.Kr., og skrev i diktsjangerne lyrikk, satire og epistel. De originale nedtegnelsene er selvfølgelig gått tapt og hans dikt foreligger i dag i omtrent 250 manuskripter. De eldste av disse stammer fra 800-tallet e.Kr., mange er til dels mye yngre. Det overrasker neppe at selv om disse 250 manuskriptene inneholder samme tekst, er ordlyden i prinsippet ikke identisk i noen av dem.

For når en tekst skrives av, kan jo variasjon oppstå på flere måter: ved feilskrivning, retting og nye fortolkninger. Med andre ord: Det er usikkert hva Horats egentlig skrev.

På den annen side vil vi gjerne lese ham, og helst i en god og autoritativ utgave. I tiden siden innføringen av trykte bøker er det blitt produsert en lang rekke slike (eller forsøk på slike) utgaver, som altså forsøker å formulere det man tror Horats en gang kan ha skrevet. Innenfor latin- og greskfilologien, eller det vi også kaller «klassisk filologi», er det tekstkritikken og dens utøvere som har arbeidet med denne oppgaven.

Tekstkritikken

I en berømt formulering fra 1800-tallet deles tekstkritikken inn i to trinn: først en gjennomgang av bevarte manuskripter for å formulere den mest opprinnelige versjon som ligger gjemt i disse; dernest en innføring av forbedringsforslag på de tekststeder der denne versjonen likevel synes umulig eller utilfredsstillende. Forbedringsforslagene kan stamme enten fra manuskripter (hvis det viser seg at ellers upålitelige manuskripter inneholder gode lesninger) eller fra filologens eget hode.

I det siste tilfellet kalles forbedringsforslaget en konjektur.

//

//]]]]> //]]>

I min avhandling tar jeg for meg noen slike konjekturer, hentet fra tre forskjellige kommenterte utgaver av Horats' latinske originaltekst.

En kommentert utgave er i denne sammenhengen en bok som inneholder en ny versjon av Horats' tekst, framlagt av en filolog på grunnlag av tilgjengelige manuskripter og tidligere forskning, samt forklarende noter eller kommentarer til denne teksten, av samme filolog. De tre filologene er Denys Lambin (Frankrike, utgaven er fra 1561 og -67), Richard Bentley (England, utgaven er fra 1711) og Petrus Hofman Peerlkamp (Nederland, utgaven er fra 1834 og -62), alle tre sentrale kulturpersonligheter i sine tider og miljøer.

Det jeg først og fremst har analysert i min avhandling er filologenes argumenter til støtte for sine konjekturer. (I parentes bemerket fremmer de ganske mange av dem: Lambin totalt 136 konjekturer, Bentley 371 og Peerlkamp 787). Det viser seg, kanskje ikke så overraskende, at de argumenterer på ganske forskjellige måter. Det interessante er imidlertid ikke så mye å fastlå dette som å forsøke å forklare hvorfor.

I avhandlingen viser jeg at når disse filologene gir forskjellige svar på spørsmålet om hva Horats skrev, skyldes dette flere faktorer: forskjellige stilistiske og litterære kriterier, til dels svært forskjellige fortolkninger, forskjellige pedagogiske prioriteringer og kamp om sosial og vitenskapelig prestisje.

Et pedagogisk program

Den eldste av de tre filologene, Lambin, er den som tydeligst har et pedagogisk program: Han utlegger Horats som grammatisk, retorisk og litterært forbilde for sine studenter på universitetet i Paris (Collège Royal). I Frankrike var latin på denne tida fortsatt et administrasjonsspråk, og evnen til å skrive god latin var en viktig karrierefaktor. Flere av Lambins konjekturer viser denne forbildefunksjonen, blant annet en som han fremmer til Horats' Sat.1.2 (annen satire i første bok med satirer), et dikt som har seksuelt begjær som tema.

//

//]]]]> //]]>

I linje 41-46 i diktet listes det opp ulykker som ekteskapsbrytere bør frykte, og lista ender med et eksempel på kastrasjon. Grip (2012) oversetter til norsk:

Én heiv seg ut fra et tak, en annen ble pisket til døde,

en måtte flykte og løp rett i fanget på onde banditter,

enda en annen reddet sitt liv ved å bla opp kontanter,

en fyr ble voldtatt av stallgutter – og det har nå og da hendt at

noen trakk sverdet og kuttet av elskerens baller og ståpikk.

I denne teksten er det påfallende at elskereren i alle tilfellene unntatt ett framheves ved å nevnes først. Unntaket er det siste eksemplet på lista, som i stedet innledes med «det har nå og da hendt at» og som har det upersonlige pronomenet «noen» som subjekt. Lambins konjunktur til stedet, *cuidam* *demeteret ferrum*, gjør om på dette. Med konjekturen kan teksten oversettes til norsk med «én skar sverdet av baller og ståpikk på».

Ved å gi lista en ordentlig avslutning gjør Lambin den mer effektiv som advarsel mot hor, men også morsommere som katalog over horbukkens ulykker.

Pedanten og det vittige

Den andre filologen jeg har tatt for meg er Richard Bentley, som fortsatt har et kjent navn (den siste biografien kom så sent som i 2011) og som i levetida var blant Europas virkelig store. I begynnelsen av sin karriere hadde han gjort seg bemerket med en detaljert diskusjon om de såkalte Falaris-brevene. Falaris, som levde på 500-tallet f.Kr., var tyrann i den (i antikken) greske byen Agrigento på Sicilia. Siden antikken hadde en brevsamling sirkulert under hans navn, en brevsamling som på Bentleys tid stadig ble lest og verdsatt. I brevene fant man en særlig handlekraftig og mandig personlighet, Falaris ble beundret som en særlig bemerkelsesverdig antikk greker.

//

//]]]]> //]]>

Det hadde likevel lenge vært foreslått at brevene neppe var ekte, men Bentley påviste «falskneriet» med all mulig tydelighet, blant annet ved å dokumentere at byer som nevnes i brevene i virkeligheten ennå ikke var grunnlagt da den virkelige Falaris levde. Bentleys argumentasjon var altså historisk og kildekritisk. Sammen med argumentasjonen fulgte en kraftig polemikk mot et bestemt engelsk litterært miljø. Resultatet var, for Bentleys del, et rykte som pedantisk og hoven.

I ettertida er Bentley blitt regnet som vinneren i kontroversen (og Falaris-brevene har forsvunnet fra antikkens litterære kanon. Et sted å lese noen av dem i dag er i Trapps samling *Greek and Latin Letters* (2003), der de er trykt med oversettelse og kommentar). Men slik var det altså ikke i samtiden. Bentley kom fra enkle kår og hadde ambisjoner om å vinne innpass i ledende kretser i

London. Pedantstemplet var noe han vanskelig kunne leve med.

Hans trekk i denne situasjonen var å utgi og kommentere en forfatter som var helt sentral i den antikke litterære kanon og som var beundret for sin vittige stil, nemlig Horats.

Polemisk kraft og retorisk eleganse

I Horats-utgaven forsøker Bentley å kombinere filologisk lærdom, polemisk kraft og retorisk eleganse. Et eksempel på hans argumentasjonsstil finner vi i utlegningen av Horats' andre satirebok (ikke er oversatt til norsk). Bokas andre dikt handler om kosthold. Linje 123, ledd i en beskrivelse av en fest hos en enkel bonde, Ofellus, hadde lenge vært omdiskutert.

I manuskriptene lyder det slik: *Post hoc ludus erat culpa potare magistra*, «etter dette moret man seg med en lek, der man måtte drikke hver gang man gjorde en feil.» Bentley begynner sin note til stedet slik:

Locus omnium difficillimus, quique Interpretibus summam molestiam creavit. Nobis quoque pro pensi nostri ratione iam eadem adeunda est alea: quae si post tot et tantos viros melius forte aut saltem non deterius cesserit, erit quod ab aequo lectore vel gratiam vel veniam impetremus.

Den vanskeligste passasjen av alle, den har voldt kommentatorene den største møye. Jeg må ta opp hansken i min tur, i samsvar med mitt løfte: Hvis jeg etter så mange og så store menn skulle gjøre det bedre eller i det minste ikke dårligere, tror jeg nok at den velvillige leser vil enten takke eller unnskyldde meg.

Bentley vil overgå forgjengerne: Teksten er polemisk, men prøver også å være vittig. Bentley ser ikke for seg at han kommer til å gjøre det dårligere enn forgjengerne, det blir seier eller i verste fall remis. For øvrig er Bentleys note en likeså grundig som nådeløs gjennomgang av det forgjengerne, representert ved de mest berømte av dem, har ment om problemet i linje 123. Siden problemet dels gjelder grammatikken i *culpa ... magistra*, dels spørsmålet om hva slags selskapslek Ofellus' gjester egentlig bedrev, får Bentley anledning til å påvise hos sine forgjengere både sviktende latinkunnskaper og sviktende *savoir vivre* – det er som om de aldri har satt sin fot i et selskap! Han selv har to forslag til løsning på tekstproblemet: *nulla*, «ingen», *ogcupa*, «kropike», med det første uttrykker han at svirebrødrene ønsker seg vekk fra all slags tvang og etikette, med det andre at de har dameselskap.

Kort sagt: Bentley forsøker å fri seg selv fra pedantstemplet ved å overføre det til sine filologiske forgjengere, blant dem Lambin og andre europeiske berømtheter. Siden Bentley har fått heltestatus i den klassiske filologiens historie er det interessant å se at hans argumentasjon både er utformet med tanke på den helt samtidige situasjonen – at han vil inn i de rette sirkler i London – og dessuten benytter en stil som i dag neppe er akseptabel i vitenskapelig sammenheng.

//

//]]]]> //]]>

Den lyriske urromantiker

Den tredje filologen jeg har tatt for meg, Peerlkamp, arbeider i Nederland på første halvdel av 1800-tallet. På denne tida er det først og fremst Horats' lyrikk som er på moten, og Peerlkamps første og mest innflytelsesrike Horats-tekst gjelder da også denne delen av korpuset. Den nederlandske filologens utgave gjenspeiler flere av de idealer vi forbinder med romantikken.

//

//]]]]> //]]>

For eksempel forklarer han Ode 2.20 (det tyvende og siste diktet i Horats' andre bok med lyrikk) som en avskjed til vennen og beskytteren Maecenas, skrevet i desperasjon over vennens død noen uker tidligere og etterfulgt kort tid etter av Horats' eget selvmord (hypotesen om dikterens selvmord er Peerlkamps egen). Diktet fortolkes vanligvis som Horats' spøkefulle utnevnelse av seg selv til dikter med udødelig ry, og ryet tar form av en svane.

Manuskriptenes *inani funere*, «min tomme grav», i linje 21 har dermed vært lett å forklare: Dikteren er oppe på himmelen. Men blant konjekturane som Peerlkamp lanserer for å få teksten til å stemme med sin forståelse er, til nettopp dette stedet, *inanes neniae*, «meningsløse klagesanger».

Linjen bør ifølge Peerlkamp uttrykke at Horats ikke ønsker å bli grått over i sin begravelse – hans valgte jo døden for igjen å kunne møte sin venn.

Tekstens veier

Siden Horats' tekst finnes i et mangfold av versjoner, er vi avhengig av tekstkritikken for å lese den. Mitt spørsmål har altså vært: Hvordan er tekstkritikk til Horats blitt praktisert? Som former for resepsjon av denne klassiske teksten er Lambins, Bentleys og Peerlkamps konjekturer interessante både fordi de viser bredden i mulige Horats-fortolkninger og fordi de ved å belyse tekstens historie mellom antikken og vår egen tid også belyser noen av de forventninger vi stiller til den i dag.

For alle som vil gjøre seg kjent med Horats-konjekturer er databasen [Repertory of Conjectures on Horace](#) stedet å begynne. Den er basert ved Universitetet i Oslo og er fritt tilgjengelig på nett, og inneholder nå 7499 konjekturer til korpuset fremmet fra 1400-tallet og fram til i dag, blant dem Lambins, Bentleys og Peerlkamps.